

Ethische kwesties

Kiezen tussen compromis of rechte rug

Christenen worden er vaak van beschuldigd dat ze achter de ontwikkelingen aanlopen. Eerst verzetten ze zich tegen nieuwe dingen, vervolgens sluiten ze er naadloos bij aan. Hoe kun je weten of je een compromis moet sluiten of niet? Theo Boer, ethicus bij de Protestantse Theologische Universiteit te Utrecht, bespreekt in het komende jaar een aantal ethische vraagstukken.

Een eigentijdse ethiek heeft niet altijd genoeg aan antwoorden die jarenlang gangbaar waren. Nieuwe technieken vragen om een nieuwe bezinning. Cultuur, politiek en wetenschap verschaffen nieuwe inzichten. Ook moeten er soms compromissen worden gesloten. Wie geen vuile handen wil maken, loopt het risico dat mensen met minder verheven principes er met de buit vandoor gaan. Gelovige mensen doen er dus wijs aan soms mee te werken aan zaken waar ze vanuit hun diepste principes moeite mee hebben. Maar hoever gaat die buigzaamheid? Een compromis moet immers te verantwoorden zijn. Hoewel velen over de 'tijdgeest' klagen is het duidelijk dat onze samenleving er door de bank genomen één is van vrede en recht. Daar sluit je met een goed geweten soms compromissen mee. Maar soms is een tijdgeest zo demonisch dat de enig juiste houding er één is van gebed en protest. De tijd die ons dan te bin-

na schiet, is die van het nationaalsocialisme. Paradoxaal genoeg had die tijd, ondanks alle verschrikkingen, tenminste nog dit 'pluspunt': kwaad was als kwaad herkenbaar. In veel Nederlandse kerken leidde lidmaatschap van de NSB dan ook tot uitsluiting van het avondmaal. Goede mensen lieten zich kennelijk minder snel zand in de ogen strooien. Misschien heeft om die reden een enkeling nog wel eens 'heimwee' naar het nationaalsocialisme. Wie heeft als scholier of student niet heimelijk gefantaseerd dat hij of

zij in het verzet zou zijn gegaan? Wat ons tegenwoordig parten speelt, is misschien dat goed en kwaad té sterk vermengd zijn, zodat het navenant moeilijker is om te kiezen.

Maar is de kloof tussen 'toen' en 'nu' inderdaad zo absoluut en onoverbrugbaar? Ook hier en nu bestaan er immers zaken die in-en-in kwaad zijn. Pikzwart. Omgekeerd waren ook onder het nationaalsocialisme 'goed' en 'fout' niet altijd even herkenbaar. Dat blijkt wel uit de theologie van Alfred Dedo Müller (1890-1972). Müller was hoogleraar praktische theologie in Leipzig en genoot voor én na de Tweede Wereldoorlog een goede faam. In de jaren twintig betoonde hij zich een 'metgezel' van Karl Barth, de man van de *Bekennende Kirche* die zich zo dapper tegen Hitler teweer stelde. Müller had sympathie voor het pacifisme en de

een bedreiging voor het volksleven vormen en geeft de Nazi's gelijk dat er naar radicale oplossingen gezocht moet worden. Interessant genoeg blijkt uit brieven dat Müller met die aanpassing niet de geringste moeite heeft gehad. Openheid voor de culturele en politieke krachten van je tijd is namelijk een must! God openbaart zich immers behalve in de Bijbel ook in de geschiedenis en in de wetenschap - die destijds de wetenschap over rassenzuiverheid en rassenbederf was. Na de oorlog geeft Müller in algemene termen toe dat hij zich net als andere Duitsers heeft laten meeslepen in een 'orgie van zelfvernietiging'. Maar openheid voor de tijdgeest blijft hem kenmerken. Zijn gehoor bepaalt goeddeels zijn boodschap. In de jaren twintig overheersen pacifisme en sociaaldemocratisch denken; in de jaren dertig prijst hij de Nazi's en

Consequent ook waarschuwt hij tegen de verabsolutering van welk politiek systeem dan ook. Profetisch, toch? Zeker, maar de goede verstaander bespeurt bij Müller vooral een diepgewortelde angst om al te principieel te zijn. Achteraf lijkt Müller op de man die, als hij bemerkt dat de trein de foute kant op rijdt, door het gangpad achteruit gaat lopen in plaats van aan de noodrem te trekken of uit de trein te springen. 'Blijf met je tegenstander in gesprek!' is zijn devies. Zijn collega-theoloog Kittel verdedigde zijn beslissing om in een antisemitisch gremium zitting te nemen, in vergelijkbare woorden: 'Er moest toch op zijn minst één gelovig christen in die heidense club zitting nemen?'

Vuile handen

Met de wijsheid van achteraf mogen wij Müller misschien veel kwalijk nemen. Mensen die hem hebben gekend reageren geschrokken op geschriften en brieven uit de jaren dertig. Maar wie Müller leest, kijkt toch deels ook in een spiegel. Müller is een mens zoals wij. Voordat de Kristalnacht, de aanvalsoorlogen, het euthanasieprogramma en de Holocaust plaatsvonden, waren ook veel integere mensen in Duitsland van mening dat men er echt het beste maar van moest maken. Zij dachten: wie geen vuile handen wil maken, is er straks schuldig aan dat het nog verder uit de hand loopt. Müllers zoon drukt het in een interview zo uit: 'Mijn vader wilde Hitler aan zijn woord houden'. Wie heeft als scholier of student niet heimelijk gefantaseerd dat hij of zij in het verzet zou zijn gegaan?.

Müller erkent dat Joden een bedreiging voor het volksleven vormen en geeft de Nazi's gelijk dat er naar radicale oplossingen gezocht moet worden.

Foto Bekah Richards

Bovendien hadden veel Duitsers het idee dat het Derde Rijk misschien dan niet duizendjarig zou zijn, maar wel degelijk een 'blijvertje' was. Daar kón je je simpelweg niet van afkeren. Natuurlijk: het nationaalsocialisme was naar zijn aard demonisch en vergelijkingen met 'nu' moeten we maar liever achterwege laten. Tegelijk doen we er verkeerd aan om het onderscheid tussen 'toen' en 'nu' te verabsoluteren. De verbindende schakel is namelijk deze: 'gebrek aan moed'. Het is niet uitgesloten dat wijzelf of anderen achteraf minder positief over Nederlandse kerken en christenen anno 2008 zullen oordelen dan ons lief is. Het is dringend nodig dat wij, waar nodig, de rug recht houden. Meegaan met de tijdgeest is niet op voorhand verkeerd. Maar we zullen ons steeds moeten afvragen of dit voortkomt uit een in rust gevormde innerlijke overtuiging of uit een onuitgesproken angst dat de tijdgeest die spreekt in politiek, cultuur en soms ook de wetenschap, het uiteindelijk tóch wel zal winnen, en dat het dus geen zin heeft ons te verzetten.

Theo Boer

Zie Theo A. Boer, 'Christelijke ethiek tussen Geest en tijdgeest: Alfred Dedo Müller's vergeten Ethik', Ne-

Het is dringend nodig dat wij de rug recht houden

sociaaldemocratie. Decennia later prees men zijn consequente principiële houding. Het theologische standaardwerk *Religion in Geschichte und Gegenwart* roemt tot vandaag zijn profetische geest. Eind jaren tachtig stuitte ik echter door toeval op Müller's in 1937 geschreven *Ethik*. In dat boek komt een ander beeld naar voren. Uitgebreid prijst Müller de verworvenheden van het Derde Rijk. Dankzij de Führer - zo'n zeventig keer wordt hij geciteerd - is het volk tot een eenheid gesmeed. Müller erkent dat Joden en verstandelijk gehandicapten

wijst marxisme en pacifisme af; en in de jaren vijftig, als hij inmiddels in de DDR woont, prijst hij de klassenstrijd als politiek concept en kapittelt het Westen over de kernwapenwedloop. Net zo makkelijk.

Toch is Müller niet alleen een meeloper. Bij tijden zet hij namelijk ook de hakken in het zand. Op basis van het zesde gebod (niet doden) waarschuwt hij in 1937 al tegen het doden van onschuldige mensen. Op basis van het zevende gebod (niet echtbreken) wijst hij het verbreken van gemengde Joods-niet Joodse huwelijken af.